

a könyvtár arculatát. Wolfgang fia, Johann I. (meghalt 1604) különösen nagy gondot fordított a gimnásium illustre rangot elért intézmény könyvtárának gyarapítására, így a könyvek száma 1577-re elérte a másfélezret. (Csak összehasonlításként: a brassói gimnázium könyvtára is ilyen nagyságrendű volt ugyanebben az időben.) A hornbachi gimnáziumnak 1628-ban történt Zweibrückenbe való költözése után a két könyvtár anyaga egyesült, de sajnos nem sokáig szolgálhatta a környék lakosságát, illetve a tanulókat. A harmincéves háború számos könyvtár pusztulását hozta, így 1635-ben ez a gyűjtemény sem került el ezt a sorsot. A gimnáziumot csak 1702-en alapították újra Meisenheimben, amely 1706-ban Zweibrückenbe költözött. A könyvtárat 1723-tól Johann Philipp Crollius, majd ennek hasonnevű fia irányításával fejlesztették, és a 18. század végére elérte a 16. század végi nagyságot. Emellett a városban egy újabb nyilvános könyvtár is alapult. 1806-ban a gimnáziumi, fejedelmi és a nyilvános könyvtár anyagát egyesítették.

A fejedelmi udvar I. Johann idején Zweibrückenbe ugyancsak szép könyvgyűjteményt tudhatott magáénak. 1583-ban létrehozta az első zweibrückeni nyilvános könyvtárat is, majd magángyűjteményével egyesítette azt. E könyvtár állománya jelentős részben 1635-ben, de végleg a holland háborúban 1667-ben pusztult el.

A zweibrückeni fejedelmi gyűjtemény mellett Birkenfeldben I. Karl (meghalt 1600) alakított ki könyvtárat, amelyet utódai, főként Georg Wilhelm és Karl Otto gyarapítottak. A 17. század első harmadától fejlesztett bischweileri bibliotéka (I. és II. Christian) 1720-ban ez utóbbi helyen egyesült, és az egész könyvanyag 1752-ben került átszállításra Zweibrückenbe. Itt a 18. század első felében IV. Christian ápolta a fejedelmi család könyveit, és kitüntetett figyelmet szentelt a Crollius felügyelete alatt gyarapodó gimnáziumi gyűjteménynek is.

Az 1806-ban egyesített fejedelmi és gimnáziumi könyvtár még két válságos periódust élt át, legutóbb 1945-ben, amikor az amerikai bombázók komoly károkat okoztak az iskola épületében is.

Lars G. Svensson könyve igazi doktori disszertáció. A teljes kutatástörténeti áttekintés mel-

lett a ma meglévő kéziratállomány nagyon részletes leírását adja, kiválóan használható mutatókkal, beleértve kezdősorok mutatóját (Initienregister) is. A nagyon bonyolult helytörténeti folyamat segít áttekinteni az a folyamatokra, amely az egyes pfalzi-zweibrückeni gyűjtemények sorsának alakulását ábrázolja. Szerencsés lett volna még a pfalzi uralkodó család leszármazási rendjét táblázatosan is közölni, illetve a család egyes tagjainak neve mellé következetesen az életrajzi dátumokat is feltüntetni. Tartok ugyanis attól, hogy nem csupán a recenzensnek okoz nehézséget a család történetének követése, illetve feleslegesen sok munkát az említett adatok vizsgálakésése. Nagyon informatívnak tartom ugyanakkor az egyes gyűjteményi részeknek tartalmi, kiadási helyek szerinti, illetve a proveniencia szerinti részben táblázatos, részben grafikonos bemutatását.

Végezetül megemlítem, hogy magyar szempontból egyetlen érdekes kézirat említhető a gyűjteményben: V. Friedrich autográf követi utasításai Johann Joachim von Rusdorf számára (1627–1631). Rusdorf magyar kapcsolatait dokumentumszerűen, illetve összefoglalóan eddig Vásárhelyi Judit közleményéből ismerhettük (*Johann Joachim von Rusdorf válogatott levelei*. Szeged, 1991, Scriptum. /A Lymbus Füzetek 22. – Klny. a Lymbus, Művelődéstörténeti Tár III. kötetéből/.

MONOK ISTVÁN

Barbier, Frédéric: Lumières du Nord. Imprimeurs, libraires et „gens du livre” dans le Nord au XVIIIe siècle (1701–1789). Dictionnaire prosopographique. Genève, Librairie Droz S. A. 2002. 544 l., 16 t. ill. /École Pratique des Hautes Études. VI. Historie et civilisation du livre 25./

A régi könyvek elismert szakértője, Robert Escarpit francia író vallotta: egy ország irodalmi életét számos közreműködő, a nyomdász, a könyvkiadó és a könyvkereskedő együttes játéka határozza meg, s e játék irányítója a könyvkereskedő.

A könyvkereskedőknek, könyvkiadóknak és nyomdászoknak a felvilágosodás eszméi terjesztésében játszott szerepét vizsgálta a CNRS (Tudományos Kutatások Nemzetközi Központja) által támogatott kutatási program. Frédéric Barbier irányításával, valamint Sabine Juratic és Michel Vangheluwe közreműködésével végzett nagyszabású feltáró munka kiterjedt mindazon személyek vizsgálatára, akik a 18. századi Franciaország északi területén a mai Nord du Pas-Calais (Calais, Dunkerque, Lille, Sadan, Amiens, Noyon által határolt terület) 1701–1789 közötti időszakban tevékenységükkel hozzájárultak könyvek megjelenítéséhez, illetve terjesztéséhez. Lehetőséget biztosítva ily módon széles tömegek számára a francia felvilágosodás eszméinek megismerésére. Noha csak az északi régió területén működő nyomdákra, könyvkiadókra és könyvkereskedőkre terjedt ki vizsgálódásuk, mégis az aprólékos kutatómunkában szinte Franciaország összes levéltára és könyvtára közreműködött. Sőt a korabeli hatalom elől Északra menekülő nyomdász-könyvkereskedők tevékenységének feltárása érdekében belga és holland résztvevői is voltak a kutatási programnak.

Az adatgyűjtés feltétele egy gondosan megtervezett, precíz, számítógépes feldolgozást lehetővé tevő kérdőív megszerkesztése volt, amelyet a kutatásban közreműködő könyvtárosok és levéltárosok töltöttek ki. A felvett adatok rögzítették a vizsgált személy életrajzi adatait, családi és társas kapcsolatait, szakmai tevékenységét és a társadalmi pozícióját. A feldolgozott kérdőíveket táblázatkezelő program segítségével analízálták. A számítógépes feldolgozás lehetővé tette egyfelől a többszempontú keresést, másfelől lehetőséget adott az egyes nyomdák teljes nyilvántartásának megjelenítésére, illetve csak egy konkrét részadat kiválasztására. A könyvkereskedők, nyomdászok és könyvkiadók tevékenységét dokumentáló kéziratok (gazdasági szervezetek és a közigazgatási adminisztráció iratai, hagyatéki leltárak, nyomdász és könyvkiadói társaságok iratai, magánlevelezések stb.), illetve nyomtatott (nagykönyvtárak katalógusai) forrásdoku-

mentumok tudományos elemzésének eredménye az alábbiakban ismertetendő kötet.

A tanulmánykötet szerkezetileg két önálló részből áll. Első részében az alap kutatás során összegyűjtött óriási forrásanyag tudományos elemzésének eredményét összegző publikációk olvashatók. Bár a francia forradalom eszméletörténeti előzményei irodalom- és politikatörténeti megközelítésből napjainkban már részleteiben is ismertek, mégis a most publikált tanulmányok új ismeretekkel bővítik e korszakról kialakított képünket. Többek között megismerhetjük: a nyomdász-könyvkereskedők társadalmi helyzetét, vidéken és Párizsban élő képviselőik egymás közti kapcsolatát, a könyvkereskedők témakörök szerinti specializálódásának folyamatát, az abszolutizmus cenzúra modelljét, a francia felvilágosodás tiltott szerzőinek kiadóit és terjesztőit, továbbá a hatalom elől emigrációba kényszerülő menekülők útvonalát Észak irányába. A vizsgált korszak nyomdászattörténeti szempontból is jelentős, ugyanis nyomon követhető azt a folyamat, amikor a felvilágosodás nézeteit, eszméit közvetítő nyomtatott könyvek mellett föltűntek és egyre fontosabbá váltak a kis terjedelmű nyomtatványok, röplapok. Hatásukra jelentős számú, új olvasóközönség jött létre, akik politikai ízlésük szerint tömörültek az egyes nyomtatott röpiratokat kiadó és terjesztő csoportok köré. E folyamat eredményeként született meg az olcsóbb, nagy példányszámú kiadvány, az újság.

A második rész a meghatározott szempontok szerint kiválasztott nyomdászok, könyvkiadók és könyvkereskedők személyi gyűjteménye, prozopográfija. Bár a személyi adattár a kiválasztott nyomdászokra, könyvkiadókra és könyvkereskedőkre vonatkozó életrajzi adatok összességét teszi közzé, mégsem életrajzi gyűjtemény. Annál sokkal több. A gazdag forrásanyag feldolgozása során nem csak az életrajzi vonatkozású adatokat ismerhetjük meg, de képet kapunk a nyomdák felszereltségéről, a könyvkereskedések berendezéséről, magukról a megjelentett kiadványokról, a nyomdász-kereskedőknek a felvilágosodás neves szerzőihez fűződő kapcsolatáról, valamint

az egyes nyomdász és könyvkereskedő dinasztiák családi és társas kapcsolatáról, illetve anyagi helyzetéről. A személyi adattár anyagát bőséges jegyzetapparátus gazdagítja. A hivatkozott források pontos helyének közzététele mellett a korszakra vonatkozó nagyszámú szakirodalmi hi-

vatkozás könnyíti a téma iránt érdeklődő kutatók tájékozódását. A prozopográfia használatát névindex segíti.

BÁNFI SZILVIA